

УДК 1(091)

РИГОРИСТИЧНІ РЕЛІГІЙНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ АМЕРИКАНСЬКОГО МИСЛИТЕЛЯ ДЖОНА ВІНТРОПА

Ярослав Соболевський

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра історії філософії
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

У статті досліджуються філософські погляди губернатора колонії Массачусетс Джона Вінтропа щодо релігійних, соціальних та політичних питань. Розкривається ригористичний характер поглядів мислителя та ідея кovenанту з Богом. Аналізуються історичні тексти, проповіді та щоденники перших колоністів та губернатора колонії. Досліджуються погляди філософа на природу людини, її долю та стосунки з суспільством та Богом.

Ключові слова: американська філософія, пуританізм, Джон Вінтроп, Бог, особистість.

На думку американських істориків філософії, актуальність дослідження ранньоамериканської духовної та інтелектуальної літератури зумовлена пошуками витоків сучасної філософської традиції Америки. Незважаючи на те, що окреслена зацікавленість набула сили у XIX – XX ст., можна стверджувати, що усталений погляд на спадок та на періодизацію філософської думки у XVII – XVIII ст. відсутній. У Сполучених Штатах дослідженнями колоніальної філософії у XX – XXI ст. займалися Б. Маккінон, П. Міллер, В. Паррінгтон, І. Райлі, Г. Шнайдер та ін., радянські історики та історики філософії О. Богомолов, М. Покровский, Є. Староверова, а у вітчизняній традиції питаннями пуританізму, колоніальної філософії займалися П. Голобуцький, В. Любашенко, М. Тофтул та інші.

Мета статті – дослідити філософські погляди одного з перших пуританських мислителів Америки, губернатора колонії Массачусетс, Дж. Вінтропа (*John Winthrop*, 1588–1649), проаналізувати його вплив на формування світогляду перших пуританських мислителів: С. Джонсона (*Samuel Johnson*, 1696–1772), Дж. Едвардса (*Jonathan Edwards*, 1703–1758) тощо.

Американський філософ трансценденталіст Ф. Санборн (*Franklin Benjamin Sanborn*, 1831–1917) стверджував, що термін «філософія» важко вживати стосовно американської духовної культури так, як він застосовується до Індії, Греції, Німеччини та Англії. Втім, цю унікальну спадщину не варто позбавляти уваги. У своїй лекції «Пуританська філософія та Джонатан Едвардс» (*“The Puritanic Philosophy and Jonathan Edwards”*, 1883) філософ пропонує розглядати історію американської філософії XVII – XIX ст. як послідовність трьох періодів (*phases*): Пуританська філософія 1620–1760 рр. (*The Puritanic philosophy*); Філантропічна філософія 1760–1820 рр. (*The Philanthropic philosophy*); Негація філософії 1820–1850 рр. (*Negation of Philosophy*); Ідеалізм або філософія життя – з 1850 р. (*The Ideal or Vital Philosophy*). Ці періоди пов’язані з діяльністю таких видатних постатей, як Дж. Едвардс (*Jonathan Edwards*, 1703–1758), Б. Франклін (*Benjamin Franklin*, 1706–1790), Р. Емерсон (*Ralph Waldo Emerson*, 1803–1882) [5, с. 402].

Варто зазначити, що пуританізм свого часу вплинув на становлення Просвітництва та Романтизму, і хоча досить важко встановити чіткі межі періодів (що повертає нас до думки про те, що це, радше, не хронологічна, а логічна періодизація), очевидно є ак-

туальність дослідження філософії пуританізму. Так, наприклад за часів американського Просвітництва XVIII ст., яке проголошувало нові погляди на природу людини та людського розуму, паралельно існувала традиція пуританізму – Велике Пробудження (Great Awakening). Після Війни за незалежність США (American War of Independence) настав період тривалого переважання в американській філософській думці шотландського реалізму, так званої філософії здорового глузду, ідеї якої вперше почав викладати президент Коледжу Нью-Джерсі, Дж. Візерспун (*John Witherspoon*, 1722–1794). Ідейним ядром цієї філософської течії була свобода волі, що, безперечно, вплинуло на процес лібералізації конгрегаціоналізму та унітаріанства.

Пуританізм ніколи не був однорідною релігійною течією, його основою стали так звані пресвітеріани, які захищали ідею всеосяжної дисциплінованої кальвіністської церкви з наявною ієрархією зі служителів та старійшин [4, с. 3]. Існування розбіжностей між пуританами проявилось ще у XVII ст., коли окремі прихильники пуританського ідеалу запропонували конгрегаціоналізм, тобто модель вільних самоврядних громад, які уклали договір (ковенант) із Богом, та яких об'єднує виключно віра в Бога. Деякі громади пішли ще далі, вирішивши повністю відокремитись від англійської церкви. Такі настрої проявилися як рух пілігримів. Якщо релігійні ідеї пуританізму були основою духовної культури Нової Англії, зі створенням конгрегацій були підняті політичні та соціальні питання.

Суворий ригоризм пуритан поєднав у своїх поглядах ідеї провіденціалістського тлумачення історії, відчуття особистісної історичності на тлі протікання історичної драми та ідеї Великого Виходу, на кшталт юдейського народу. Унікальність американського народу прослідковується в роботі першого американського історика В. Бредфорда (*William Bradford*, 1590–1657) під назвою «Про Плімутське поселення», де він називає свою роботу «Божим нарисом». Пізніше він ще 13 разів буде губернатором колонії після Дж. Карвера (*John Carver*, 1584–1621), настільки сильним був його вплив на людей та їхні погляди. Окрім ідеї месіанства, для перших колоністів характерними були уявлення про ідейних ворогів, яких вони знайшли в інших протестантських рухах, чи в язичництві та європейському папізмі. Таким чином, В. Бредфорд заклав основи подальшого становлення теократичних ідей побудови держави. Ідея «великого виходу» знайшла своє логічне продовження у самій меті цього руху, а саме у мрії про «Місто на пагорбі». Мислитель був освіченою людиною, вільно володів голландською, французькою мовами, знав латину, грецьку та іврит.

На думку В. Бредфорда, метою подорожі пілігримів були пошук свободи та благополуччя та втеча від кривавих гонінь папізму, відповідальність за які покладено на лукавого. Церква занепадала, і єдиним правильним рішенням, на думку мислителя, стало б спасіння на нових берегах нової святої землі. Високої думки про В. Бредфорда був Дж. Вінтроп, який охарактеризував цього діяча словами «дуже стримана та серйозна людина» [7, с. 93]. Свої погляди, думки та настанови Дж. Вінтроп нотував у власному журналі, записуючи історію своєї колонії протягом перших дев'ятнадцяти років існування. Цей текст вважається американськими дослідниками не просто пам'яткою історії Нової Англії, але має неабияку цінність як для Америки, так і для історії людства загалом.

Майбутній губернатор колонії народився у 1588 р. у заможній родині землевласників Адама та Анни Вінтроп, які жили в англійському графстві Саффолк. Про освіченість Дж. Вінтропа свідчить той факт, що свою першу освіту він здобув у Кембриджі, де й займався юридичною практикою, а його релігійні погляди сформувалися в дусі пуританізму. У 1629 р. Дж. Вінтропа було обрано губернатором колонії, а згодом у 1630 р. він прибув до Нового Світу, де заснував чимало пуританських громад на узбережжі Массачусетської затоки. Професор і завідувач кафедри історії в університеті Міллерсвіль (Пенсильванія)

Ф. Бремер (*Francis Bremer*) у 2003 р. написав книгу «Джон Вінтроп: Забутий батько засновник Америки» (*John Winthrop: America's Forgotten Founder Father*, 2003), яка була нагороджена премією Дж. Поллока як краща біографія. Про освіту майбутнього духовного лідера він пише, що спочатку Дж. Вінтроп навчався вдома під керівництвом магістра мистецтв із Кембриджу, Дж. Чапліна (*John Chaplin*), який підготував його до навчання у гімназії Бері-Сент-Едмендс (*Bury St. Edmunds*). Там він вивчав латину та грецьку мови, читав твори Катона, Езопа, Еразма, Овідія, Цицерона, досліджував філософію Сократа, дослівно: “Some part of Socrates in Greek” [2, с. 77–78]. Разом із цим у нього пробуджується глибока віра в Бога та в Його діяння. Подальше навчання Вінтроп проходив у Триніті-коледжі в Кембриджі, ректором якого був його власний батько А. Вінтроп (*Adam Winthrop*). Там, у стінах альма-матер він познайомився з майбутніми видатними постатями: Дж. Коттоном (*John Cotton*, 1585–1652) та Дж. Вілрайтом (*John Wheelwright*, 1592–1679). По завершенню навчання працював юристом, успадкував маєток, отримав посаду судді у Лондоні. Біографи вважають, що пуританські вірування не дали змоги змиритися судді з політичними порядками підпорядкування владі. Зв'язки з членами парламенту дали йому змогу активно і без страху виступати зі звинуваченнями в аморальності уряду, критикуючи численні гріхи. Втім, незабаром у 1629 р. король розпустив парламент і колишні зв'язки було втрачено, скрутне матеріальне становище змусило шукати радикальних рішень (на кшталт еміграції до Нового Світу). Розбудова колонії супроводжувалася серйозними випробуваннями: важка праця, хвороби, клімат, все це призвело до багатьох смертей, зокрема помер син Дж. Вінтропа – Генрі. Але, незважаючи ні на що, Дж. Вінтроп залишався взірцем для колоністів, працюючи пліч-о-пліч з усіма. У таких умовах сформувалися його погляди на життя, владу, політику, Бога, суспільство, а його безапелляційний вплив на колоністів зіграв вирішальну роль у формуванні їхнього світогляду.

Ідейний спадок мислителя втілюється в безлічі проповідей та книгах: «Зразок християнського милосердя» (*A Model of Christian Charity*, 1630), «Скромний запит вірнопідданих його Величності» (*The Humble Request of His Majesties Loyal Subjects*, 1630); журналі-щоденнику «Історія Нової Англії з 1630 по 1649 рр.» (*The History of New England from 1630–1649*, 1790, 1825–26) та ін.

У книзі «Зразок християнського милосердя», яку Дж. Вінтроп написав ще до того, як ступив на берег Нового Світу, він описав модель пуританського суспільства, об'єднаного глибокою вірою та метою розбудувати «Місто на пагорбі» на Новій землі. Ідея «Міста на пагорбі» міцно укорінилася в поглядах американців та заклала фундамент для формування в подальшому національної свідомості. Цей міфічний образ, на кшталт «Града Божого» святого Августина, продовжує дуалістичний погляд на два світи. У даному випадку «Місто на пагорбі» та весь інший світ перебувають у такій опозиції, як «Град Божий» (*Civitas Dei*) та Град Земний (*Civitas Terrena*), де одним людям призначено вічно бути з Богом, а іншим – терпіти муки лукавого. Подібні переконання пуритан, про те, що вони обрані Богом для побудови в Америці «Міста на пагорбі», сформували ряд потужних культурних та філософських традицій розглядати американську історію, в першу чергу, як історію «добродісного месіанського великого експерименту». Подібні пошуки сакрального змісту історичних фактів загострювали уяву пуритан, які завжди готові були розкрити значення божих знамень через Святе Письмо. Існують поширені погляди, відповідно до яких проповідь Дж. Вінтропа стала провісником ідеї американської винятковості.

Мислитель задається питанням, чому люди настільки різні між собою і з чим це пов'язано. Відповідь на це питання Дж. Вінтроп знаходить у порівнянні Бога та людей із паном та слугами, і чим більш шанованим є пан, тим більше має бути в нього слуг, що

і доводитиме велич цього пана. Кожна людина має потребу в інших людях, тому люди і пов'язані один з одним братерською любов'ю. Для філософа стає очевидним, що ніхто не може стати більш поважним, ніж інші люди, або більш багатим лише заради себе, але все це лише заради слави Творця та загального блага людей. Таким чином, Бог, як і раніше, зберігає за собою право на ці багатства, аж ніяк не люди. Отже, мають бути і бідні, і багаті люди, співіснувати їм допомагають два універсальних етичних правила: *справедливість* (Justice) та *милосердя* (Mercy). Дж. Вінтроп розмежовує природний (lawe of nature) та моральний закон благодаті (lawe of grace): природний закон – любити один одного, ближнього свого, моральний же закон – Євангеліє та всі приписи і настанови. Закон благодаті, або Євангеліє, має деякі відмінності від закону природи. Якщо природний закон захищає нашу плоть від шкоди, то закон благодаті зберігає душу, якщо закон природи не визнає ворогів, то закон благодаті закликає любити їх, і, врешті-решт, моральний закон, на відміну від природного, визначається часом. Таким чином, Дж. Вінтроп доводить, що бувають часи, коли моральний закон закликає продати все і роздати блага бідним, як це зробили апостоли. Святі послухались слова з Євангелія та відправилися допомагати там, куди спрямувала їх воля Бога. Таким чином, і колоністам Бог відплатить сповна за їхні подвиги у Новому Світі, може, не їм самим, але подальшим поколінням. Все це робиться завдяки любові, сама ж любов походить від Бога. Пояснюючи любов Бога до людини, Дж. Вінтроп розкриває суть самого поняття «любов», закликавши дотримуватись «філософської максими – simile simili gaudet (подібне подібному радіє)». Це стосується всіх речей протилежної будови, проте з подібною природою. Підставою любові є виявлення подібності між тим, кого люблять, і тим, хто любить. Це і є причиною того, чому Господь любить «тварну» природу, яка створена за Його образом та подобою, тому що люди уподібнені Йому Самому.

Підсумовуючи, Дж. Вінтроп стверджує, що відмінність між людьми зумовлена Богом з трьох причин. По-перше, різноманітність серед людей дає Богу змогу проявити себе у безмежній варіативності. По-друге, добродійність багатих щодо бідних людей, з одного боку, та покірність бідних багатим, з іншого, являє собою взірцевий прояв духу ідеального суспільного життя. По-третє, потреби більшості панують над потребами меншості задля спільної справи всього суспільства.

Сенс останнього вислову полягає у тому, що, на думку Дж. Вінтропа, безглуздо ділити людей на бідних і багатих, адже все, чим можуть володіти люди, насправді належить Богові. Своєю милістю Бог може дати блага та забрати їх, самі ж люди лише тимчасово існують у цьому світі, і єдине, що насправді залежить від людини, це служити вищій меті: «<...> людина не стає більш поважною або більш багатою через конкретні заслуги або особливу повагу до себе, але заради слави свого Творця і загального блага людей, людина може піднятися» [6, с. 36]. У цьому проявляється так звана «пуританська трудова етика» (“Puritan Work Ethic”) – здатність жертвувати особистими амбіціями задля реалізації великих цілей. Якщо утопія Дж. Вінтропа відрізняється ригористичними поглядами щодо християнської віри на відміну від утопічних поглядів релігійної терпимості Т. Мора, у питанні багатства Дж. Вінтроп навпаки тримається ліберальних поглядів, на відміну від Т. Мора. Замислюючись над питанням доцільності багатства (wealth), мислитель стверджує, якщо воно покликане відображати славу Бога, а також, якщо воно належить не окремій людині, а всій сім'ї, можна говорити про позитивне ставлення до багатства. Зрештою він доходить висновку, що варто розділити своє багатство з іншими – навіть, якщо вони не зможуть погасити свої борги. Це своєрідна апологетика багатства для пуританізму.

У 1606 р. у Дж. Вінтропа народився син, Дж. Вінтроп-молодший (*John Winthrop Junior*, 1606–1676), який продовжив справу батька, став видатним політичним діячем,

лікарем, вченим. Він закінчив Трінті-коледж у Дубліні, разом з сім'єю емігрував до Нового Світу, а у 1635 р. започаткував колонію Сейбрук, Коннектикут. У 60-х рр. XVII ст. Дж. Вінтроп-молодший увійшов до лав Лондонського Королівського Товариства завдяки своїм здобуткам у ботаніці, хімії, астрономії. Син Дж. Вінтропа друкував роботи у найстарішому англomовному науковому журналі «Філософські праці» (“Philosophical Transactions” [назва вживана до 1776 р. Пізніше “Philosophical Transactions of the Royal Society”], до прикладу, «Деякі природні дива Нової Англії» (“Some Natural Curiosities from New England”, 1670) [3]. І хоча тема зазначеної роботи схожа з тематикою ботаніки, варто зауважити, що англomовна філософська культура XVII ст. переживала велике оновлення наук, і тому термін «філософія» використовувався для визначення багатьох наук.

Основні філософські погляди Дж. Вінтропа сформувалися в умовах пуританського світогляду, і значною мірою сам мислитель визначив пуританський світогляд. Ідеї Дж. Вінтропа визначаються суспільно-політичною, релігійною та етичною проблематикою. Проголошуючи американський народ богообраним, він започаткував ідею *американської винятковості*, яка пояснюється особистим втручанням Бога у святу місію пуритан. *Любов і доброчинності* визначають ставлення до комуни та багатства, закликають чинити добро завжди і всюди, як цього вчив Господь. Примат переваг потреб більшості над меншістю привів до ідеї *комуналізму*, коли відмінності між людьми та їхній матеріальний статус виправдовуються задля високої мети. Суворий ригоризм, приватна власність як основа колективного багатства, цінність кожної окремої сім'ї, потреби більшості та беззаперечна любов до Бога визначили основні риси утопічного міста на пагорбі (City upon a Hill).

Список використаної літератури:

1. Baym N. The Norton Anthology of American Literature. 8th ed. [Text] / N. Baym. – Vol. A. – New York : Norton, 2012. – 1328 p.
2. Bremer F. John Winthrop: America's Forgotten Founding Father [Text] / F. Bremer. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 478 p.
3. Chisholm H. Winthrop, John (1606–1676) [Text] / H. Chisholm // Encyclopædia Britannica. 28 (11th ed.). – Cambridge : University Press, 1911.
4. Miller P. The American Puritans: Their Prose and Poetry [Text] / P. Miller. – New York : Doubleday, 1956. – 346 p.
5. Sanborn F. The Puritanic Philosophy and Jonathan Edwards [Text] / F. Sanborn // Journal of Speculative Philosophy. – № 17. – 1883. – PP. 401–422.
6. Winthrop J. A Model of Christian charity [Text] / J. Winthrop // Collections of the Massachusetts historical society, 3rd series. – № 7. – 1838. – PP. 31–48.
7. Winthrop J. Original Narratives of Early American History Winthrop's Journal “History of New England” 1630–1649 [Text] / J. Winthrop. – New York : Charles Scribner's Sons, 1908. – 373 p.

**AMERICAN THINKER JOHN WINTHROP:
THE RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL VIEWS**

Yaroslav Sobolevsky

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Philosophical Faculty, History of Philosophy Department
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

The article deals with the investigation of the philosophical views of the colony of Massachusetts Governor John Winthrop on religious, social and political issues. Analyze historical texts, sermons and diaries of the first colonists of the colony and the governor. We investigate the views of the philosopher of human nature, his destiny and relationship with society and God. The ideas of John Winthrop devoted to social, political, religious and ethical issues. He introduces the idea of American exceptionalism, explains the personal intervention of God in the holy mission Puritans.

Key words: American philosophy, Puritans, John Winthrop, God, Person.